

POVIJEST U ETERU¹

TVRTKO JAKOVINA

U članku su analizirane neke emisije povijesnoga sadržaja Obrazovno-znanstvenog, Dokumentarno-povijesnog i Informativnog programa Hrvatske televizije i radija emitirane tijekom 1999. i u prvim mjesecima 2000. Razgovorima s njihovim autorima i urednicima, pokušalo se pokazati kako, koliko i koje su povijesne teme zastupljene i elektronskim medijima najzanimljivije, tko su njihovi autori ili suradnici u njihovom nastajanju i koliko televizijske i radijske emisije korespondiraju s temama koje obrađuje matica hrvatske historiografije.

Uvod

Ako je tijekom 1999. i prvih nekoliko mjeseci 2000. postojala osoba koja nije povjesničar i ne prati stručnu literaturu, a ipak je, kao zaljubljenik u povijest imala neograničeno vrijeme i bila u mogućnosti slušati i gledati nacionalnu televiziju i radio (ali i čitati sve hrvatske dnevne novine i tjednike), vjerojatno je bila zadovoljna stupnjem obaviještenosti o nizu povijesnih fenomena. Jedina znanost po kojoj se, dijelom, zove redakcija Hrvatske televizije

1) O zastupljenosti povijesti u suvremenim, napose elektronskim medijima, izlagao sam na *Prvom kongresu hrvatskih povjesničara (nastavak)*, održanom u travnju 2000. na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Temu sam odabrao na prijedlog ondašnjeg predsjednika HNOPZ-a akademika Franje Šanjčka, upravo zbog svoje suradnje s Hrvatskom televizijom i dnevnikom "Vjesnik". Članak je, zajedno s ostalim radovima iz radionice o medijima, trebao biti objavljen u Časopisu za suvremenu povijest. Rad je prošao postupak recenzije.

Opaske prvog recenzenta, koji je objavljivanje preporučio bez preinaka glase: "Rad je pisan pregledno, a dane ocjene su korektnе. Članak je savjesni dokument o zastupljenosti povijesti na HTV u posljednjoj fazi jednog zanimljivog razdoblja hrvatske povijesti (desetljeće vlasti HDZ-a) te može korisno poslužiti nekome tko bude historiografski raščlanjivao to vrijeme."

Drugi recenzent smatra da temu "treba prepustiti nekome drugome", navodeći da: "S rukopisom imam načelni problem, moralnog ili profesionalnog reda. Autor, naime, piše o onome u čemu i sam sudjeluje te smo pred problemom sudara interesa (conflict of interests). Bilo bi najbolje da se autor nije uopće prihvatio tog posla. Teško je, možda nemoguće, očekivati da autor bude

jest Dokumentarno-povijesna.² Povijest je i važan dio proizvodnje Obrazovno-znanstvenog programa Hrvatske televizije, ali i Hrvatskoga radija. Štoviše, za razliku od nekoga tko čita isključivo stručnu literaturu, osoba vjerna masovnim medijima bila je tijekom 1999. i početkom 2000. neusporedivo bolje upoznata s, primjerice, hladnoratovskom tematikom.

Suvremeni, posebno elektronski mediji, povjesničaru su zanimljivi iz dva razloga. Oni vjerno bilježe, dakle proizvode, događaje koji su potencijalni predmet buduće historiografske analize. Isto tako, elektronski mediji više od ostalih sredstava masovnog informiranja, najbrže i najlakše posreduju informacije o prošlosti, stvarajući dominantni pogled na prošlu stvarnost. Procjene govore da se iz školskih udžbenika usvoji oko 15% gradiva. Kako se trajno zapamti daleko manje, a broj je nepovjesničara koji u daljnjem životu čitaju stručnu historiografsku literaturu još skromniji, važnost je elektronskih medija u stvaranju povijesne svijesti goleme.

Kolektivno sjećanje čine slike, bez obzira jesu li one autentične ili izmišljene. Televizija je zato najpogodniji medij za širenje informacija o prošlosti, pa i utvrđivanju prizora koji će činiti (ili neće) memoriju naroda.³ Video-insert rušenja dva zrakoplova tzv. JNA za vrijeme Domovinskoga rata, zasigurno je jedan od prizora koji čine kolektivno sjećanje u nas.

Dokumentarnim se filmovima, kao i razgovorima s povjesničarima, najviše utječe na izgradnju stava o prošlosti. To vrijedi u pozitivnom, ali i negativnom smislu! Nezanimljivi i nerazumljivi dokumentaraci, ako su dosadni onima kojima su namjenjeni, neće polučiti željene efekte. Razgovorne emisije u kojima gostuju djelatni povjesničari najzornije pokazuju dosege neke historiografije i njezine stvaraoce.

Čak i najpovršnija analiza emisija s povijesnom tematikom koje su emitirane tijekom posljednjeg desetljeća iziskivala bi višemjesečni rad velike skupine istraživača. Kada bi se tome pribrojili tiskani mediji i željela provesti egzaktna analiza napisanog i izgovorenog, projekt bi trajao daleko duže. Zato sam podrobnije analizirao proizvodnju Obrazovno-znanstvene i Dokumentarno-povijesne redakcije HTV-a, posebnog TV serijala emitiranoga u Informativnom programu i jedne emisije Obrazovne redakcije Hrvatskoga radija tijekom 1999. i početkom 2000. i to uglavnom na razini tema i gostiju. Iako bez dvojbe manjkava, jer, konačno, obrađuje mali vremenski isječak, ovakva analiza ipak može pokazati prevladavajući trend izbora tema, njihov odnos prema dominantnim kretanjima u matici hrvatske historiografije, kao i zastupljenost znanstvenika iz određenih ustanova.

objektivan i sposoban vidjeti sve dimenzije problematike. Stoga mu se i ne postavlja kao problem da profesori s fakulteta nesrazmjerno više sudjeluju u obradi povijesnih tema na televiziji i na radiju, nego, na primjer, djelatnici raznih povijesnih ili srodnih instituta. Isto je i sa osvrtom na novoobjavljene knjige. To se autoru ne pojavljuje kao problem, jer je i sam sudjelovao u određivanju sugovornika, scenarista, u izboru knjiga i sl. Time se autor pokazao pristranim, čime se ujedno diskvalificirao kao profesionalac."

Kako ja ne smatram da sam se ogriješio o pravila struke (jer tako, primjerice, o Katoličkoj crkvi objektivno ne bi mogli pisati njezini nekada aktivni pripadnici), tekst dajem stručnoj javnosti na procjenu.

2) Dokumentarno-povijesna redakcija ponovo je postala samo Dokumentarna u travnju 2000. U ovom tekstu dosljedno sam koristio stari naziv.

3) Retuširanje fotografija i "rezanje" pojedinih političara nakon što su padali u nemilost, notorni su za niz zemalja sovjetskoga Lagera, ali i Titovu Jugoslaviju. Posebno je znamenita fotografija Tita sa suradnicima u pećini u Drvaru 1944., gdje se "otpadanjem" Đilasa i Rankovića odrezala lijeva strana fotografije. U SAD-u, primjerice, jedva da postoje fotografije predsjednika Franklina Delana Roosevelta u invalidskim kolicima, za koja je bio prikovan tijekom svih predsjedničkih mandata. Na Hrvatskoj su se televiziji od 1994. često radile tzv. "premontaže" događaja iz 1990-ih. Cilj je bio na najmanju mjeru smanjiti prizore na kojima su se vidjeli Stjepan Mesić i Josip Manolić. Ovaj podatak osobno mi je ispričao jedan od montažera.

Urednici elektronskih medija zaduženi za povijest mahom su osobe s visokom stručnom spremom i(li) višegodišnji profesionalci. Ipak, tek je jedan (urednik na Hrvatskom radiju) završio studij povijesti. Ostali su kroatisti, filozofi, povjesničari umjetnosti ili osobe sa srednjom stručnom spremom. Pojedine su redakcije za vođenje emisija s povijesnom tematikom angažirale profesionalne povjesničare kao vanjske suradnike.⁴

Obrazovno-znanstveni program Hrvatske televizije

Tijekom druge polovice 1999. i u prvim mjesecima 2000. povjesnim temama, ne računajući popratne dokumentarne filmove, bile su posvećene emisije *Znanstveni album*⁵ i Obrazovno-znanstveni četvrtak⁶. Tijekom zimskih školskih praznika 2000. emitirano je 10 pedesetominutnih dokumentarnih filmova o povijesti Rima i Bizanta, koje je slijedio polusatni razgovor sa stručnjacima u studiju uz mogućnost javljanja gledatelja.

Gosti: Koji će stručnjak biti pozvan u gostovanje i o kojoj će se temi raspravljati ovisi o nekoliko faktora. Zbog troškova najprije se nastoji pronaći najatraktivnijeg ili najpoznatijeg stručnjaka u Zagrebu. Poželjno je da gost televizijski funkcionira. Česti su sugovornici autori tek objavljenih, širem gledateljstvu, zanimljivih knjiga. U vrijeme dok je ponedjeljkom poslije podne emitiran *Znanstveni album*, večernja emisija *Sa svrhom i razlogom*, koja je također mogla pokrivati teme iz povijesti, *Obrazovno-znanstveni četvrtak*, pa i posebni serijal Informativnoga programa *Povijesni slikokaz*, izniman su problem bili atraktivni gosti i povijesne teme o kojima se moglo razgovarati. Hrvatska je historiografija izuzetno malena i poslije nekoliko je tjedana urednik za povijest Obrazovno-znanstvene redakcije imao poteškoća "ispuniti" četrdesetak minuta za razgovor (vrijeme četvrtaka prije podne i *Znanstvenoga albuma*). Osim o novim knjigama, konferencijama ili znanstvenim skupovima, u emisije se pozivalo osobe koje su govorile o aktualnim zbivanjima u historijskoj znanosti, obljetnicama i važnim ličnostima.

Urednici: Glavni urednik Obrazovno-znanstvenog programa od 1995. je **Marijan Bušić**. Prije imenovanja (zamijenio je Zlatana Preloga), bio je urednik za povijest. Njegovo mjesto u redakciji preuzeo je **Andelko Glibo**. U proteklih je deset godina Obrazovno-znanstveni program emitirao i snimio emisije koje su najvećim dijelom govorile o srednjovjekovlju, odnosno vezama crkve i Hrvata. Po riječima Marijana Bušića, emisije se sadržajno uglavnom nadovezuju na školske programe, ali se ne vežu uz nastavne jedinice. Poneki fenomeni promatraju se iz različitih kutova, pa, primjerice, o osmanskim osvajanjima govore emisije o Vojnoj granici, potom sudbini feudalnih gradova, velikaških obitelji itd. Emisije se mogu promatrati zavičajno, ali je nacionalni okvir najvažniji. Najlošije su zastupljene teme iz suvremene povijesti, napose od 19. stoljeća naovamo.

4) Od 5. veljače 1998. do 29. lipnja 2000. vodio sam prijepodnevi program četvrtkom Obrazovno-znanstvenoga programa, koji je obrađivao teme iz povijesti i, manjim dijelom, zemljopisa. Dr. Ljubo Antić vodio je 29. emisija *Povijesnog slikokaza* emitirana u sklopu Informativnoga programa od početka studenoga do sredine travnja 2000. Obojica smo zaposleni na Odsjeku za povijest FF-a. Antić je u isto vrijeme bio i ravnatelj HINA-c.

5) *Znanstveni album* je emitiran svakoga ponedjeljka od 16.00 do 17.30h od jeseni 1999. do proljeća 2000. Dio vremena emisije bio je posvećen povijesti umjetnosti. *Znanstveni album* jedina je emisija u kojoj je (6. prosinca 1999.) dana šira obavijest o Prvom hrvatskom kongresu povjesničara. Gosti su bili dr. Aleksander Buczynski, dr. Neven Budak i akademik Franjo Šanjek, a scenarist Tvrtko Jakovina.

6) Prijepodnevi četvrtci emitirani su između 10.05 i 11.25 h svakoga tjedna osim za vrijeme zimskih školskih praznika i ljetne televizijske sheme.

Emisije: Od 1991. pa do konca 1999. od snimljenih emisija čije trajanje prelazi 25 minuta, najveći broj tek u tragovima dotiče devetnaesto i dvadeseto stoljeće. O vezama katoličke crkve i Hrvata od 1991. do 1999. snimljeno je 22 polusatna filma.⁷

Ovakav je interes, dijelom, posljedica svjesnog nadoknađivanja onih tema o kojima se u prethodnih 30 godina postojanja Obrazovnog programa (program se emitira od 1960.), nije govorilo. Dakako, odluka je i urednika koje će se scenarije tražiti i s kojim će krugom stručnjaka uspostaviti suradnju. Pojedine emisije više se puta repriziraju. Primjerice, prve tri epizode serijala *Vojna krajina* u Hrvatskoj emitirane su svake godine od 1991. do 2000.

7) Godine 1991. snimljene su emisije: *Hrvatska crkva u Rimu* (epizode: Hrvatski papinski zavod sv. Jeronima i Sv. Jeronim na obalama Tibra), scenarista Marijana Bušića i Ratka Perića, *Vojna krajina u Hrvatskoj*, četverodjelna serija scenarista Marijana Bušića i dr. Milana Kruheka. Za film *Isusovci u Hrvata* scenarij su napisali Josip Bratulić i Mijo Korade. Nenad Cambi scenarist je *Antičkog portreta na tlu Hrvatske*, a Danijel Načinović *Pule - luke usnulih brodova*.

Godine 1992. Jakov Jelinčić napisao je scenarij za emisiju *Povijesni arhiv u Pazinu*, a Petar Šarčević o *Bačkim Hrvatima*. Jozo Laušić napisao je scenarij za dokumentarac, *Župa Radobilja*.

Godine 1993. scenaristi i voditelji Neven Budak i Miljenko Jurković priredili su trodjelnu seriju *Prva stoljeća kršćanstva u Hrvata*. Ljubica Benović scenaristica je filma *Čuje se grmljavina topova* (o Sisku od 1493. do 1593.). Don Stipe Mlikotić i Marijan Bušić scenaristi su filma *Pag ili zatečena zbilja*, a Neven Budak dvodjelnoga filma *Pogled k zvijezdama* (o srednjovjekovnom Gradecu). Bušić i Zlatko Pochobradsky napisali su scenarij za emisiju *Čari čabarskog kraja*. Po scenariju Bušića i Ljubice Benović snimljen je film *Posušje - zemlja od kamena i znamenja*.

Godine 1994. snimljen je *Kameni zaljev Bakar* po scenariju Marijana Bušića i Čedomila Šimića. Bušić i Ivanjek scenaristi su *Iloka u mom srcu*, a Bušić i Dominik Zen *Imote*.

Godine 1995. snimljene su tri epizode *Starokršćanskoga razdoblja u Hrvatskoj* scenariste Nenada Cambija. Dominik Zen i Marijan Bušić autori su *Draškovića u Klenovniku*; a Marijan Bušić i Čedomil Šimić scenaristi su *Crikvenice u vremenu prošlom i sadašnjem*.

Godine 1996. Nikola Jakšić napisao je scenarij za emisiju *Knin - hrvatska srednjovjekovna prijestolnica*; Tvrtko Jakovina scenarist je i voditelj *Pharosa - kronike i legende*. Serijal *Povijest ženskim rukopisom* (o kraljici Jeleni i Katarini Kosači, Beatrice Frankopan, Katarini Zrinski, Anici Bošković, Cvijeti Zuzorić, Dragojili Jarnevićevoj i Ivani Brlić Mažuranić), koji se snimao i u 1997. napisala je Nevenka Nekić. Hrvoje Hitrec scenarist je priloga *Ante Starčević: san i istina*. Snimljen je i *Hrvatski grad mađarskog imena* scenariste Marijana Bušića (o Daruvaru). Željko Ivanjek i Magdalen Lončarić scenaristi su dokumentarca *Hrvatsko plemstvo Varaždinske županije*.

Godine 1997. snimljeno je šest epizoda serijala *Franjevci u Hrvata* scenarista Branka Ištvančića i Anđelka Glibe. Čedomil Šimić autor je dvije epizode *Cetinskih odjeka*; Snješka Knežević scenaristica je filma *Zelena zagrebačka potkova*. Scenarij za dokumentarac *Sinjska gimnazija* napisao je redatelj Vjeko Šandrić. Bušić i Danijel Novčinić autori su *Jedara gospine lađe* (o Puli od 1797.). Scenaristica filma *Na ravni zlatnoj-Kupres* je Ljubica Benović. Iste su godine snimljene i *Slike iz povijesti - Krapina*.

Godine 1998. Anđelko Glibo napisao je scenarij i uredio četiri epizode serijala *Benediktinska Hrvatska*. Milan Kruhek scenarist je dvije epizode *Feudalnih dvoraca na rijeci Kupi*, a Čedomil Šimić filma *Drevne utvrde rijeke Krke*. Anđelko Glibo scenarist je filma *Dominikanci u Dubrovniku* i *Mi smo tvoji putnici* (o Mariji Bistrici). Josip Sanko Rabar scenarist je *Križnog puta na Ksaveru*, a Antun Abramović *Rame - zemlje u znaku križa*. Za četiri epizode iz ciklusa *Bračka kvadrifora* (U spomen fra Andriji Dorotiću, Majstoru Radonji, Poslovima i danima u pustinji Blaca i Oporuci iz zmajevc špiljo) scenarij je napisala Nevenka Nekić. Po scenariju Tvrtka Jakovine snimljen je i polusatni dokumentarac o *Požegi*.

Godine 1999. scenaristi Čedomil Šimić i Marijan Bušić priredili su četverodjelnu seriju *Frankopani, vitezovi pera i mača*. Nevenka Nekić scenaristica je serijala *Tragom nestalih vitezova* (legende o Mladnu Šubiću i glavi Petra Kružića), kao i *Lokruma i njegovih tajni*. Tihomir Tonković napisao je scenarij za prvi, a Tvrtko Jakovina za drugi dio serijala *Hrvatski državni sabor*.

U prvoj polovici 2000. po scenariju Zdenka Jajčevića snimljeno je osam polusatnih epizoda *Povijesti hrvatskog sporta*.

Najveći broj nabrojanih emisija ulazio je u velike nizove emisija poput: *Feudalnih gradova*, *Hrvatskih arhiva* i *biblioteka*, *Mitova* i *legendi*, *Vclikana* i *lučonoša*, *U vrtlogu stoljeća*. Snimljene su i emisije o većini hrvatskih županija. Ovaj popis nije potpun, iako obuhvaća veliki broj filmova koji se emitiraju četvrtkom. Stranji su filmova bilo malo. Važniji od njih jesu sedmodjelna serija britanske proizvodnje *Europljani* o povijesti Staroga kontinenta.

Kartoteka Obrazovno-znanstvenoga programa HTV-a.

U **Obrazovno-znanstvenom četvrtku**, kojega sam vodio od veljače 1998. do ljeta 2000., uključujući i Zimski obrazovni program od 3. do 14. siječnja 2000., bio sam domaćin devedeset puta. Od toga broja, profesionalni povjesničari i arheolozi, osobe zaposlene na fakultetu ili nekom od instituta, gostovali su 48 puta. Ako bi se ovim gostovanjima pribrojali stručnjaci koji su o povijesti govorili, ali nisu povjesničari u najužem smislu (primjerice politolog Radovan Vukadinović, arabist i diplomat Danijel Bučan, teolog Adalbert Rebić, Nina Lanović, asistentica na luzitanistici FF-a itd.), broj bi se bitno povećao. Izbor gostiju vrši urednik u dogovoru s voditeljem. Iznimno goste preporuča i glavni urednik programa.

Od navedenih 48 profesionalnih povjesničara (i arheologa) koju su gostovali u emisiji, 16 ih je zaposleno na Filozofskom fakultetu, 4 u Hrvatskom institutu za povijest, 2 u HAZU, 2 na Filozofskom fakultetu u Puli i 1 u Hrvatskom državnom arhivu. Najčešći je gost bio Neven Budak i to 6 puta! Budak, profesor na Odsjeku za povijest FF-a, najčešće je nastupao kao stručnjak za hrvatsko srednjovjekovlje, a u preostala tri navrata kao urednik časopisa OTIVM, pročelnik Odsjeka za povijest i predsjednik HNOPZ-a. O Bizantu i Hrvatima tri je puta govorio Ivo Goldstein, također profesor na FF-u. Po dva su puta gosti bili Mario Strecha, Petar Selem, Bruna Kuntić-Makvić, Nikša Stančić, Zrinka Nikolić, Ivica Prlender, Zdenka Janeković Romer s Odsjeka za povijest FF-a, Aleksander Buczynski iz HIP-a, Franjo Šanjek s Teološkoga fakulteta i Drago Pavličević iz Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar". Kako su Budak, Goldstein, Prlender, Janeković Romer, Nikolić i Šanjek medievisti, a Selem, Kuntić Makvić antičari, vidljivo je da su razgovori vrlo često korespondirali s prikazivanim emisijama. Strecha i Stančić, koji su stručnjaci za 19. stoljeće, samo su jednom govorili o Strossmayeru, odnosno banu Jelačiću.⁸ Drago Pavličević, također specijalist za 19. stoljeće, oba je puta govorio o obljetnicama koje će se slaviti 1999., odnosno 2000. Od svih pedesetak profesionalnih povjesničara (i arheologa) tek su Ljubo Antić, Rene Lovrenčić, Darko Dukovski, Dušan Bilandžić i Hrvoje Matković stručnjaci za dvadeseto stoljeće. Antić, Dukovski, Bilandžić i Matković predstavili su vlastite knjige, dok je Lovrenčić bio gost u povodu pedesete obljetnice dolaska Mao Zedonga na vlast u Kini.

Šest atraktivnih epizoda američke proizvodnje *Rim - moć i slava* i četiri britanske *Bizant - izgubljeno carstvo*, koje su od 3. do 14. siječnja bile emitirane u prijednevnom terminu, imale su izniman odziv publike. Kvaliteta gledateljskih pitanja i brojni pozivi i zamolbe za reprizom, pokazuju kako, zapravo, ne postoje "nezanimljive" teme, ukoliko se korektno televizijski obrade.

Dokumentarno-povijesni program Hrvatske televizije

Uz Obrazovno-znanstveni, povijesne sadržaje najviše je emitirala redakcija Dokumentarno-povijesnog programa. Dok emisije obrazovnog tipa traju 30 minuta, sporijega su ritma i prvi im je cilj poučiti, dokumentarne se emisije obraćaju prije svega gledateljstvu koje već ima određeno predznanje. Vrlo se često takva granica ipak ne može postaviti.

Urednici: U analiziranom razdoblju glavni urednik Dokumentarno-povijesnoga programa bio je **Miroslav Mikuljan**. Povijest je sastavni dio dokumentaristike, pa je, smatra Mikuljan, cilj programa najrealnije donijeti (prošlu) stvarnost u svim njezinim aspektima. Dva su

8) Drugo Stančićevo gostovanje u lipnju 2000. bilo je u svojstvu predsjednika Povjerenstva za ocjenu udžbenika povijesti Ministarstva prosvjete i športa. Strecha je 26. veljače 1998. predstavio svoju knjigu "Katoličko hrvatstvo".

glavna ciklusa koja tretiraju povijesne događaje i ličnosti, odnosno njihovo reflektiranje na današnjicu: *Prošlost u sadašnjosti* Vladimira Fučijaša, (strogo egzaktni pristup) i *U potrazi za minulim vremenom* Mladena Trnskog, koji njeguje više autorski pristup. Emisije Trnskoga često su obrađivale znamenite hrvatske vojskovođe (od onih iz Tridesetogodišnjeg rata, pa do generala Borojevića). Niz drugih emisija također dodiruje povijesna zbivanja (*Olovne godine, Sudbine, Svjedoci vremena, Uznički prisjećaj*). Posebno su dragocjeni živi svjedoci. Mikuljan smatra da oko 40% produkcije Dokumentarno-povijesnoga programa jesu filmovi o povijesti i to, od sredine devedesetih, većinom domaći. Od toga je najmanje 80% emisija o 20. stoljeću.

Vladimir Fučijaš voditelj je i urednik emisija *Prošlost u sadašnjosti* i *TV kalendar*.

TV kalendar jedna je od najstarijih emisija Hrvatske televizije. Kako se treba pronaći adekvatnu slikovnu i glazbenu pratnju uz pojedine ličnosti i događaje, starija razdoblja često su slabije zastupljena. Otuda dominacija dvadesetoga stoljeća ili svjetskih ratova. Za *TV kalendar*, njegove forme i kratkoće, efektna je slika iznimno važna, važnija od slike za emisiju *Prošlost u sadašnjosti*.

Prošlost u sadašnjosti (PUS) proširenje je *TV kalendara*.⁹ Zato su te emisije i vezane

9) *Prošlost u sadašnjosti* emitira se od 1990. godinc. Sve su emisije u povodu okruglih i važnih obljetnica vezanih uz određenu osobu ili događaj. Do svibnja 2000. snimljene su i prikazane ove emisije: Godine 1990. emisije o Josipu Jurju Strossmayeru, Prosvjetiteljskom apsolutizmu Josipa II, Ivanu Dunkoviću, Ivanu Krstitelju Tkalčiću, Josipu Jelačiću, Ivanu Mažuraniću, Ujedinjenju Zagreba, Majstoru Radovanu, Drami HNK, Operi HNK.

Godine 1991. emisije o himni Lijepa naša, Zagrebačkoj filharmoniji, Milanu Šuflyau, Zrinscima i Frankopanu, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Stjepanu Radiću, Matici iseljenika, Valvasoru, Eugenu Kvaterniku, Mihovilu Pavlinoviću, Mati Ujeviću, tiskari u Kosinju.

Godine 1992. o Ivanu Meštroviću, Matici hrvatskoj I i II, Jurju Dobriću, Ljudevitu Gaju, Branku Gaveli, Božidaru Magovcu, Većeslavu Holjevcu, Zavičajnom parku Istre, Ivanu Šiblu, Matku Laginji, Zlatnoj buli, Titu Stroziju.

Godine 1993. o Maksimilijanu Vrhovcu, Vodnjanskom statutu, osam stoljeća Krapine, Miji Mirkoviću - Mate Baloti, 140. obljetnici zagrebačke biskupije, Hrvatskom jeziku u Saboru, Anti Starčeviću, Bitki kod Siska, Jelsi u narodnom preporodu, sjedinjenju Istre s Hrvatskom, Tadjji Smičiklasu, Raskidu Hrvatske s Austrougarskom, Katarini Zrinskoj.

Godine 1994. o Hrvatskom državnom arhivu, Antunu Radiću, Franji Račkom, Devetstoljetnoj biskupiji u Zagrebu, Antunu Vrančiću, Jurju Hauliku, Brodu na Savi, Senjskom glagolskom misalu, Vatroslavu Lisinskom, tritisučetnoj Puli, Ivanu Lučiću Luciusu, Graditeljima Zagreba.

Godine 1995. o Baldi Bogišiću, Matiji Vlačiću Iliriku, Ignacu Horvatu, Isidoru Kršnjavom, Đuri Draškoviću, Istarskom razvodu, Banu Petru Berislaviću, Srpanjskim žrtvama 1845., Hermanu Bolleu, Jakovu Gotovcu, Stoljeću HNK.

Godine 1996. o Boži Milanoviću, Družbi braće hrvatskoga zmaja, emisija Ilok sve bliži, potom emisija o svetom Marku Križevčaninu, Frani Supilu, Anti Starčeviću, Pavao Ritter Vitezoviću, katedrali u Đakovu, Prvom hrvatskom taboru Istre, Sedamdeset godina HR-a i 40 godina HTV-a, Antunu Mihanoviću, Mohačkoj bitki, Nadbiskupu Antunu Baueru, Rakovičkoj buni 1871., Hrvatskom narodnom muzeju, Osam stoljeća Osijeka.

Godine 1997. o saboru u Cetingradu 1997., "Krvavom križevačkom saboru" 1397., Frani Petriću, Petru Svačiću - zadnjem hrvatskom kralju, Hrvatskom kolegiju u Beču, Zagrebačkoj gornjogradske gimnaziji, egzodusu istarskih Hrvata, Ruderu Boškoviću, Grofu Juraju Oršiću, Fra Andriji Dorotiću.

Godine 1998. emisije o Baltazaru Adamu Krčeliću, Emiliju Laszowskom, Faustu Vrančiću, Revoluciji 1848. i Hrvatima, Anti Trumbiću, Hrvatima u Tridesetogodišnjem ratu, Tisuću godina Dubrovačke nadbiskupije, Kalničkim plemenitašima, Ivanu Anžu Frankopanu, Hrvatima 1918. između Beča i Beograda.

Godine 1999. o miru s Turcima 1699., Mihi Klaiću, hrvatskim domobranima, Hrvatima u europskim arhivama, hrvatskoj gimnaziji u Pazinu, atentatu u Marseilleu 1934., Branku Franoliću, (Svjedok vremena), Zagrebačkom sveučilištu, Nikoli Gučetiću i don Petru Stankoviću.

Do lipnja 2000. emitirane su emisije o Dragutinu Novaku, 1. hrvatskom letaču, Kastavskom štatutu, Janusu Panoniusu, barunu Trenku, Ivanu Lupisu i tvornici torpeda u Rijeci, Cvijeti Zuzorić i Nikoli Tomasseu.

Kartoteka redakcije *Prošlosti u sadašnjosti* i *TV kalendara*.

uz određene obljetnice. U PUS-u sudjeluju stručnjaci, povjesničari, koji nose emisiju, a njihov je nastup uvjerljiviji od pripovijedanja urednika. Ne postoje vremenska razdoblja koje fokusira. Zanimljivo je sve što je manje ili nedovoljno poznato. Fučijaš ističe da nastoji prikazati ono što je i danas povezano s temom iz prošlosti ili pokazati kako znanost gleda na određene događaje ili ličnosti, manje institucije. *Prošlost u sadašnjosti* najjasnije pokazuje i ukorijenjenost Hrvata u srednjoeuropski i sredozemni prostor, snimanjem emisija o temama koje su zajednička baština s nama susjednim zemaljama.

Pojedine emisije prate višestoljetnu povijest određenih ustanova. Međutim, teme iz hrvatske povijesti 19. stoljeća nešto su češće od ostalih razdoblja. Slijedi 20. stoljeće, iako tek jedna emisija izravnije govori o ratnom razdoblju (ona o ujedinjenju Istre s maticom Hrvatskom), a vrlo su rijetke one o istaknutim pojedincima iz razdoblja Titove Jugoslavije.¹⁰ Fučijaš često obrađuje i razdoblje srednjega, ali i novoga vijeka, područja koje je u našoj historiografiji najslabije obrađeno.

Darko Dovranić, urednik *Olovnih godina*, drži da svaki film pripada vremenu u kojemu se emitira. Dokumentarni filmovi o prošlosti imaju posvjedočiti opstanak. Smatra da je povijest orijentir svakoga čovjeka u aktualnom trenutku. Od sadašnjosti ne treba bježati, a prošlost treba razgoliti: reći istinu da bi se očistili za budućnost. Etički je dopustivo istinu ne izreći do kraja, ali je nedopustivo lagati i u najmanjem detalju, smatra Dovranić. U svojim emisijama povijesnim se temama bavi tek usputno (ukoliko se Domovinski rat ne tretira kao čista povijest). Ipak, neke su emisije više povijesne, iako uvijek vezane uz Drugi svjetski rat i poratno razdoblje, odnosno "srpsko pitanje" u Hrvatskoj.¹¹

Neda Ritz, koja je do travnja 2000. obnašala dužnost urednice programa Kulture, za HRT je kupovala strane serije iz povijesti više od deset godina. Gotovo sve vrijedno što se u svjetskoj produkciji u prošlom desetljeću pojavilo emitiralo se i na Hrvatskoj televiziji. Dok su nekada nenadmašni i dominantni bili Englezi (napose BBC), danas su profesionalno savršene i brojne dokumentarne emisije francuske i njemačke proizvodnje. Smatra da se u današnje vrijeme povijest uči preko ekrana. Nema posebnu sklonost prema razdoblju ili temi. Profesionalnost proizvođača je glavni kriterij, a nju prosuđuje na temelju vlastitoga televizijskoga iskustva i ukusa. Emisije koje rezimiraju 20. stoljeće općepisutne su u proizvodnim planovima svih svjetskih televizijskih kuća. Stoga u fokusu i jest tumačenje bitnih tokova posljednjih stotinu godina, napose totalitarizama, svjetskih ratova itd. Smatra da bi svaka emisija o povijesti trebala protumačiti uzročno-posljedične veza, aktualno i objektivno oslikati prošlost, napose kroz svjedoke i autentične sudionike određenih zbivanja.

U 1999. i prvim mjesecima 2000. vjerojatno najznačajnija emisija strane proizvodnje koja je prikazana na HTV-u bile su 24 epizode CNN-ova serija *Hladni rat*. Od domaćih filmova proizvedenih u Dokumentarno-povijesnom programu svakako je najvažnija 10-djelna domaća serija *Hrvatska u 20. stoljeću*. Polemike oko ovoga projekta, kritike izbora scenarista, osobe koja je napisane stručne tekstove dramaturški prilagodila emitiranju, pa i prekidanje emitiranja serijala nakon što su parlamentarni izbori u Hrvatskoj pomaknuti od zakazanoga

10) Izuzetak su emisije o Većeslavu Holjčevcu, Ivanu Šibli i neke druge)

11) Neke od takvih emisija emitiranih od 1991. do kraja 1999. jesu: *Emilij pl. Laszowski, Kordun - prilog vlaškom pitanju, Povratak 1945. - 1995. Španovica, Deklaracija o jeziku - borba za hrvatsku samostalnost, Olovne godine - komunistička suđenja hrvatskom narodu, Tri križna puta - sudbine, Bruno Bušić - žrtva istine, Mariborski otok smrti, Crveni teror nad Dubrovnikom* (o Daksi), *Andrija Hebrang, Posuška elegija, Što se zbilo 27.7.1941.?* itd.

Kartoteka Dokumentarnog programa HTV-a.

termina, zorno pokazuje kako su (bez obzira na utemeljenost takvih kritika) povijesne emisije, napose one o određenim razdobljima dvadesetoga stoljeća, osjetljive.

Informativni program - emisija *Povijesni slikokaz*

Povijesni slikokaz gosta urednika dr. Ljube Antića, emitiran je 29. puta. Emisija urednika koji nije djelatni novinar, bila je prikazivana u sklopu Informativnoga programa. Gosti su najčešće bili profesionalni povjesničari, iako su neke teme, doduše interpretirane na povjesničarski način, bile daleko šire postavljene.¹²

Od srijede 3. studenoga 1999. do 12. travnja 2000. emitirane su emisije u kojima je gostovalo 6 djelatnih ili umirovljenih profesora Filozofskoga fakulteta, a od toga 2 člana Odsjeka za povijest (Goldstein, Vranješ-Šoljan). Tri puta su gosti bili umirovljeni ili djelatni znanstvenici Hrvatskoga instituta za povijest (Sobolewski, Krišto, Geiger), a ostali su povjesničari (Matković, Mažuran i Kolanović) bili, ili još uvijek jesu, zaposleni u različitim ustanovama (HDA, Matica hrvatska, Fakultet političkih znanosti).

Antić je filmskim isječcima ili podužim priložima progovorio o doista nedovoljno poznatim epizodama iz hrvatske povijesti, puštajući dokumentarne filmove koji se na HTV-u dugo (ili nikada) nisu emitirali. Takvi su bili prilozi o Karađorđevu 1971., četničkom vojvodi popu Momčilu Đujiću itd. Time je učinjen važan iskorak, a problematiziranjem Deklaracije o hrvatskom književnom jeziku, šezdesetosmašima, maspoku, aktualizirane su uglavnom ignorirane, iako javnosti neobično zanimljive teme. Slično je i s nizom drugih tema (poput onih o Foksdodjčerima, Gradišćanskim Hrvatima, Židovima u Hrvatskoj, katoličkoj crkvi u 20. stoljeću itd.).

Obrazovni program Hrvatskoga radija

Dario Špelić urednik je *Povijesti* četvrtkom Obrazovnog programa Hrvatskog radija. U povjesnom četvrtku, koji je na rasporedu od 08.15 do 09.00 h, dominiraju teme iz antičke i svjetske povijesti 20. stoljeća. To je posljedica vlatititog Špelićeva zanimanja (čija je suradnica Nataša Ricijaš), ali i općeg trenda rezimiranja dvadesetoga stoljeća. Veliki broj audio ilustracija danas je moguće pronaći na Internetu. Takve ilustracije emisijama daju autentičnost

12) Ciklus je u jesen 1999. otvorio dr. Tonko Marović koji je govorio o hrvatskoj sakralnoj umjetnosti, Mihael Sobolewski o četnicima u Hrvatskoj, Smiljko Sokol o ustavnosti u Hrvatskoj, a Velimir Visković o Miroslavu Krležu. Ivica Nejašmić govorio je o hrvatskoj dijaspori, Ivo Goldstein o Židovima u Hrvatskoj, Jurc Krišto o Katoličkoj crkvi i Hrvatima u 20. stoljeću, Josip Stipanov o Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Adalbert Rebić o Božiću u Hrvata, a Vladimir Geiger o sudbini Folksdodjčera. O Zagrebu je govorio Tonko Marović, Deklaraciji o hrvatskom književnom jeziku Dalibor Brozović, Hrvatima u Prvom svjetskom ratu Hrvoje Matković, a Ivo Mažuran o povijesti Hrvatskog državnog sabora. Nikola Štedul o političkoj emigraciji, Jozo Ivičević i Ivica Vrkić o Karađorđevu i Hrvatskom proljeću, Josip Bratulić o Istri, Ivo Škrabalo o povijesti našega filma, a Žarko Dadić o povijesti znanosti u Hrvata. Antun Vujić osvjetlio je 1968. u Hrvatskoj, Juraj Kolarić Družbu Hrvatskog zmaja, Lada Kavurić o plakatu u Hrvatskoj, Josip Kolanović o Hrvatskom državnom arhivu, Vitomir Belaj o hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Živko Kustić o katolicima istočnoga obreda, Aleksander Stipčević o povijesti knjige, Zdenko Jajčević povijesti hrvatskoga sporta, Jozo Čikeš o pasionskoj baštini i posljednja, 13. travnja 2000. Božena Vranješ Šoljan o Gradišćanskim Hrvatima.

Privatna arhiva dr. Ljube Antića.

i živost. Emisija se emitira svakoga četvrtka i vremena za temeljitu pripremu je malo. Domaće teme radje ne obrađuje, jer se time nužno upliće u kontroverze hrvatske historiografije.¹³ “Srednja linija” i objektivnost temeljno je načelo u prikazivanju prošlosti.

Osim ovih, na radiju se emitiraja i niz drugih emisija. Osnovni je problem nepostojanje njihove točnije evidencije.

Zaključak

Teza o razmjerno dobroj zastupljenosti najrazličitijih tema iz povijesti u medijima, koju sam pokušao pokazati kroz analizu pojedinih programa HRT-a, očekivana je s obzirom na veliko zanimanje najšire hrvatske javnosti za prošlost. Tiskani mediji opterećeniji su nakladom i tržištem od nacionalne televizije, pa zato više obrađuju ona zbivanja gdje se “miriše krv”. Pitanje je ipak koliko senzacionalizam doprinosi “životu u prošlosti” i njezinim manipulacijama, a povijest kao znanost širem krugu ljudi predstavlja kao “sluškinju politike”? Novinari, svakako, nisu odgovorni zbog toga što u hrvatskom društvu za takve teme postoji veliko zanimanje.

Senzacionalizma je u najbržim medijima, televiziji i radiju daleko manje. Mnoge televizijske redakcije mjesecima unaprijed planiraju ono što žele obraditi. Djelomična neovisnost o logici tržišta zbog televizijske preplate, omogućava televizijskim urednicima obradu tema od nacionalne važnosti. Emisija o, primjerice, gradu Požegi teško da bi na tržištu ikada mogla biti isplativa. Poglavitno u postojećim uvjetima, kada se polusatni dokumentarni film obično snima samo pet dana.

Profesionalni su povjesničari česti gosti u televizijskim emisijama, napose usporedi li se broj njihovih gostovanja s nekim drugim strukama. Oni koji su medijski prihvatljiviji, jasni i “televizični”, spremni brzo reagirati i pristati na gostovanje, u javnosti će biti prisutni daleko češće.¹⁴ Znanstvenici zaposleni na fakultetima, koji su poznatiji širem krugu ljudi, imaju iskustvo rada u nastavi i pokrivaju širi spektar problema, češći su gosti. Imamo li u vidu razmjerno malu historiografsku proizvodnju, pa tako i mali broj stručnjaka uz činjenicu da su oni koji žive u Zagrebu daleko češći gosti od onih u drugim sredinama, razgovornih je emisija tijekom 1999. i prvoj polovici 2000 bilo dosta. Koliko je usko tržište ili koliko određenim temama dominiraju neki ljudi ilustrira, primjerice, da je o Božiću u Hrvata i u emisiji Ljube Antića, Obrazovno-znanstvenom četvrtku i Obrazovnom programu Hrvatskoga radija govorio dr. Adalbert Rebić.

U fokusiranom razdoblju od početka 1999., pa do sredine 2000. raspodjela, broj i raznolikost emisija iz povijesti emitiranih na radiju i televiziji bila je velika. Pridoda li se tome

13) Obrazovni program Hrvatskoga radija zbog toga je potpuno suprotan Obrazovnom programu Hrvatske televizije. **Emisije** emitirane krajem 1998. i 1999. obuhvaćaju uglavnom teme iz svjetske povijesti, poput serijala o američkim predsjednicima (Kennedyju, Johnsonu, Nixonu), aferi Watergate, ratu u Vijetnamu, potom povijesti SSSR-a i sovjetskim političarima (Trockom, Lenjinu, Staljinu, Hruščovu, Brežnjevju i Gorbačovju), putu u svemir, ženama dvadesetog stoljeća (Mari Currie, Isidori Duncan, Eviti Peron, Dori Pčjačević), velikim znanstvenicima (Newtonu, Gallileo Gallileju, Aleksanderu Flemingu, Rudru Boškoviću, Nikoli Tesli), velikim antičkim vojskovođama i državicima (Pompeju, Cezaru, Augustu, Marku Antoniju, Aleksandru Makedonskom, Gaj Mariju), banu Jelačiću, svetim mjestima u Jeruzalemu itd. Gosti su povjesničari, ali vrlo često manje “zvučna” imena poznata u stručnim krugovima. Osnovno je da radijski funkcioniraju. Često se istoga stručnjaka angažira nekoliko puta za različite, iako srodne, teme.

14) O izboru gostiju, u kojem sam i sam sudjelovao za vrijeme vođenja Obrazovno-znanstvenoga četvrtka sudim na temelju vlastitoga iskustva i iskustva ostalih televizijskih kolega.

niz tekstova o Drugom svjetskom ratu i razgovora s političarima Titove Jugoslavije, o kojima se najčešće pisalo u novinstvu, (a imajući na umu da mediji ipak nisu udžbenici i ne moraju govoriti o svemu) zaljubljenici u povijest doista su mogli čuti dosta o različitim razdobljima povijesti. Treba ipak imati na umu što je ovo ipak posljedica slučaja, jer koordinacije između redakcija i urednika naravno nema. Osim rijetkog zadiranja u najproblematičnije teme dvadesetog stoljeća, postojala je ravnoteža tema i osoba o kojima se snimalo (i pisalo) postojala. Reguliralo ju je zanimanje urednika, odlučnost da se obrade određene teme, odnosno (ne)postojanje scenarista ili spremnosti da se o nekim problemima glasnije progovori.

Summary

History on the Waves

Tvrtko Jakovina

History is playing an important role in Croatian society. More often than not, history is being used in the day-to-day political debates. Bearing in mind that in today's society school textbooks are not the only source of knowledge about history, and definitely not the most appealing one, and bearing in mind that just a small portion of the general population, after graduation from secondary schools is still reading history books, electronically transmitted knowledge and information about different historical phenomena have crucial role in creating perception of Croatian and world history as well as historiography.

By analyzing the production of the Program of Education and Science of the Croatian Television and the Croatian Radio and Documentary- Historical Program, Cultural and single series of News Program of Croatian Television, author tried to show which themes were dominating and which historians were predominantly invited as guests. By far the Program of Education and Science of the Croatian Television was producing documentaries about the ancient and medieval periods of Croatian history. The last hundred years were hardly represented. Documentaries produced by the Documentary-Historical Program, and especially foreign documentaries, were dealing more with the last hundred years, joining the world trend of summarizing the events of the 20th century. The Program of Education and Science of Croatian Radio was predominantly broadcasting historical figures and events from world history (old Greek and Roman history as well as the Soviet and American history during the Cold War).

All in all, history themes were very well represented in different programs of Croatian electronic media.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LIII
ZAGREB 2000.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LIII, str.1-283, Zagreb 2000.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky